

KILÁTÓ

A MAGYAR SZÓ ÉS KRITIKAI ME

PSZICHOLÓGIA

A kétnyelvűség pszichológiájáról

GÖNCZ LAJOS
TANULMÁNYÁNAK
APROPOJÁN

A kétnyelvűség problémájának — és tágabb értelemben: a nyelvek interferenciájának — vizsgálata nem tekinthető új keletű jelenségnek a pszichológiában. Mégsem állítható, hogy ennek a bonyolult kérdéskörnek, akárcsak a legfontosabb személység- és társadalomlélektani vonatkozásaival is egyértelműen tisztázottak volna. És ez bizony nemcsak a pszichológián múlott.

Köztudomású, hogy ellentmondásos világunkban a nyelvi egymás mellett élés az egyik legneuralgikusabb kérdéskör. Ennek következményei alól a pszichológia sem vonhatta ki magát. Nemcsak a köznapit tudat terhes koloncáitól kellett gondolati feltevéseit megtisztítani, de kutatási módszertanával a kérdéskör konkrét vonatkozásainak politikai-ideológiai feszültségeit is el kellett hártania. Mint a társadalomtudományok szerves részének — vagyis mint a fennálló társadalmi viszonyokat igazoló uralkodó eszmerendszertől teljességgel sohasem függetleníthető tudatformának — a tudományos igazságkeresés tiszta szándékától vezérelve meg kellett (s meg kell) küzdenie annak mindenkori veszélyével, lehetőségével is, hogy kutatási eredményeinek (ál)objektivitásával ne válják — az együttélési minél kevésbé válják — az együttélési viszonyok mindennapi gyakorlatában még fellelhető szubjektív eredetű fogyatékoságok ideológiai igazolójává.

Mindaz a körülmény nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy fékezze a pszichológiai kutatások nyitottságát és intenzitását. Olyannyira, hogy hovatovább már úgy tűnik, a kérdéskörrel kapcsolatos kutatások túlzott óvatosságukban az öncélú tudományoskodásba fojtják a probléma sokféle és fontos gyakorlati vonatkozását. Márpedig mind a kétnyelvűség, mind tágabb értelemben a nyelvek és kultúrák interferenciája kifejezetten konkrét és gyakorlati kérdéseket vet fel a pszichológia számára. És az emberek, teljes joggal, életüknek ezekre a gyakorlati, személyi vonatkozású kérdéseire várnak a tudományos kutatásoktól hiteles választ. Például arra, hogyan hat vissza a kétnyelvűség a személyi tudatvilág alakulására. Vagy, mik a társadalmi feltételei a különböző nyelvekben rögzített, eltérő kulturális örökségek egymással történő gazdagításának? Hogy, optimális esetben, hogyan és miként gazdagodik a személyiség érzelmi és fogalmi absztrakciós világa az idegen nyelvek tanulásával, s a mögöttes kultúra elsajátításával? Vagy ellenkezőleg, hogy kedvezőtlen körülmények folytán, egy nyelvi kisebbségben élő közösség általános képzettségének — fogalmi absztrakciós színvonalának — stagnálása, illetve csökkenése hogyan hat e közösség társadalmi létutatójának beszükülésének irányába, s hogy ezzel kapcsolatban egy-egy jelenség hogyan jelezheti már előre az akkulturalódás lassú folyamatát?

Mert ilyen figyelmeztető jelenségek is akadnak bőven. Tylesmire hívja fel figyelmünket Balog Edgár is a Kritikának (ez év márciusi számában) adott nyilatkozatában. „Évről évre nő azoknak a kisebbségekhez tartozó fiataloknak a száma, akik — akár szüleik gondatlansága, akár a kisebbségi iskolahálózat hiánya folytán — már nem anyanyelvükön tanulnak” — írja, majd e jelenség káros következményeit is summázza: „Az akkulturalációs folyamat sajátos törvényei szerint, sem saját nyelvükön, sem a tanult nyelven magasabb szintet nem érnek el, s mint alacsonyabb vagy legfeljebb közepes műveltségű réteg jutnak be a társadalomba, saját népük szolgálatából kiesve, a kultúrák között összekötő szerepre alkalmatlanul, s kétes értékkel a többségi nemzet számára”.

A pszichológia feladata

Jó értelemben, ez kellene hogy tudatossá váljék bennünk. De hogy megfelelően tudatossá is váljék, ahhoz bizony nélkülözhetetlen a pszichológia közreműködése. Alproblémák csúrese-csavarása helyett — a példánál maradva — arról kellene meggyőző bizonyítékokkal szolgálnia, hogy a szűk látókörű szülői magatartás, a nemzetiségi léttel szemben elfogult túlzott „gondosság” és „előrelátás” hogyan eredményez kivitelezésben hamis alternatívát, illetve, hogy az együtt élő nemzetek és nemzetiségek anyanyelvi képzettségének — általános iskolázottságának — diszkrpanciája hogyan teremt a kölcsönös gazdagodás helyett felemás hely-

zetet egy-egy közösség számára a kultúrák egymásra hatásának folyamatában. Mint ahogy a pszichológiának kellene tudatosítania azt is, hogy a személyiség társadalmi-emberi tartalmának gazdagodásához, valamint a kultúrák egymás általi tartalmának gazdagodásához, valamint a kultúrák egymás általi kölcsönös gazdagodásához mennyire nem elégséges pusztán a nyelvhasználat joga és lehetősége. Nem mintha nem ez lenne a legfontosabb, s vele kapcsolatban a nyelvápolás szükségessége sem szorul bizonygatásra itt. Gondolkodásunk világosságát szavatolja a szép és tiszta beszéd. Együttélésünk mai társadalmi differenciáltságának szintjén azonban csak úgy tudjuk személyi-társadalmi problémáinkat helyes megvilágításban látni, ha a nyelvhelyességi szempontokon túl, megtanulunk a fogalmi absztrakciók mélységeivel is bánni. Képletesen szólva: az „írás-olvasás” elsajátításán túl elkerülhetetlenül fontos az anyanyelvi gondolkodás „egyetemi szintű” kiművelése, a társadalomtudományi kutatások szintjéig való emelése. Előfeltétele ez annak, hogy a nyelvi kisebbségben élő közösség az elvont fogalmi gondolkodás legmagasabb szintjéről is reflektálni tudjon saját lét-helyzetére.

A jelzett körülmények kedvezőtlen visszahatásai ellenére aligha megnyugtatóak a pszichológia mulasztásaira felhozott „mentségek”, ha arra gondolunk, hogy a nemzeti-nemzetiségi kérdés politikai, jogi vonatkozásainak elméleti tisztázása a szocialista országokban, de különösképpen öngazgatási szocialista hazánkban messze előtte jár a pszichológia óvatos téblábolásának. De élnek emberek a kutatások a nyelvészet, az irodalom, a folklór, a néprajz stb. terén is, holott ezek éppoly szerves részei a társadalomtudományoknak.

Fékezte és fékezi tehát valami más is a pszichológia hatékonyságát: a kérdéskör szakavatott kutatóinak potenciális hiánya ezekben az országokban. Ez nem annyira érdektelenségnek, sokkal inkább e szaktudomány szerény jelenlétének következménye. Nem titok, hogy a pszichológia elsősorban a Nyugaton éli virágkorát, hogy mind az általános praxist folytatód, mind a kutató munkával foglalkozó pszichológusok többsége ott él.

Egy magiszteri munka

Önmagában véve, nekünk már csak ezért is, fokozottabb gondnal kell odafigyelniünk valamennyi szakemberünk tevékenységére. Tudjuk, hogy általában milyen nehéz — különösképpen a nemzetiségek sorai- ből — megfelelő érdeklődésű és képzettségű embereket találni öngazgatású társadalmunk átalakulása megannyi gondjának, problémájának elemzésére. S ezen belül különösképpen az olyan alkotói szándékot kell bátorítóan pártfogásba vennünk, amely e sok nyelven beszélő országban éppen a jelzett problémakör tisztázása érdekében tesz igen figyelemre méltó lépéseket.

Göncz Lajos munkásságára is ebből a szempontból szerettük volna felhívni a figyelmet. Szakemberünk a Szerb Pszichológiai Társaság PSYCHOLOGIJA című szakfolyóiratában — ennek jubileumi számában — rövid tanulmányt tett közzé a kétnyelvűség témaköréből írott magiszteri munkájából (amelyet 1976-ban eredményesen megvédett). A közzétett rövid kivonatot csupán ízelítőt ad a magiszteri munka szakmai elmélyültségéről, nemzetiségi tudatunk számára el nem hanyagolható jelentőségéről.

Örömmel vennék ezért, ha Göncz Lajos — akinek mind szakmai tudása, mind kutatói érénye megvan ahhoz, hogy józan higgadsággal nyúljon az elméletileg és gyakorlatilag egyaránt fontos kérdésekhez — további munkássága során, szélesebb olvasói rétegek számára is hozzáférhetővé tenné mindazt, ami kutatói tarsolyában — mindannyiunk számára hasznos tanulmányként — felgyülemlt.

HÓDI Sándor

MARXIZMUS

A hagyományok ról és az avantgarde-ről

ESZTÉTIKAI VITÁK
A HARMINCAS ÉVEKBEN

MA MÁR MIND TÖBBET emlegetjük a marxista irányultságú esztétikai gondolkodás és kritikaírás fontosságát, ám azok az elméleti munkák, amelyek tárgyalják, elemzik ennek az esztétikának a problémavilágát, ismertető jegyeit, dilemmáit,